

ELWIRA KACZYŃSKA

TĒLEPHILON – TAJEMNICZA ROŚLINA WRÓŻEBNA POTWIERDZAJĄCA WZAJEMNOŚĆ W MIŁOŚCI

Starożytni Grecy w sprawach sercowych chętnie sięgali po wróżby miłosne. W nadziei na znalezienie upragnionej miłości szukali pomyslnych znaków w rozmaitych rytuałach. Szczęście w miłości wróżyli sobie z płomienia lampki oliwnej, rzutu kości, śpiewu ptaków lub ziarenek jabłka¹. Do wróżb miłosnych uciekali się też zakochani, których dręczyła niepewność, czy obiekt ich seksualnego zainteresowania odwzajemnia uczucie miłości. Dla rozwiania wszelkich wątpliwości przeprowadzali wróżby z listków lub płatków różnych roślin, np. maku czy lili². Antyczne wróżby, wykonywane za pomocą kwiatów, przywodzą nam na pamięć znaną z dzieciństwa wyliczankę, polegającą na wyrywaniu kolejnych płatków kwiatu stokrotki, rumianku bądź złocienia, i wypowiedaniu słów „kocha, nie kocha”, ewentualnie „kocha, lubi, szanuje, nie chce, nie dba, żartuje”.

Od starogreckich poetów, a w głównej mierze od starożytnych komentatorów dowiadujemy się, że do odgadnięcia uczuć drugiej osoby służyła też tajemnicza roślina zwana *τηλέφιλον*³. Jak zatem przebiegała owa wróżba, na

---

Dr hab. ELWIRA KACZYŃSKA, prof. UŁ – profesor nadzwyczajna w Katedrze Filologii Klasycznej Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: elwira.kaczynska@uni.lodz.pl

¹ Л.С. ИЛЬИНСКАЯ. *Античность. Краткий энциклопедический справочник*. Москва: «Лабиринт» 1999 s. 84-85.

² Tamże.

³ И.Х. ДВОРЕЦКИЙ. *Древнегреческо-русский словарь*. Т. I. Москва: Государственное Издательство Иностраных и Национальных Словарей 1958 s. 1624 (‘«дальняя любовь» (растение, лист которого клался на руку и разрывался от удара по нему другой рукой; сильный треск при разрыве служит приметой сильной любви со стороны далекой возлюбленной)’); *Słownik grecko-polski*. Red. Z. Abramowiczówna. T. I. Warszawa: PWN 1965 s. 438 (‘jakaś roślina, „miłość na odległość”, której liście kładziono na dłoni i uderzano drugą, by z kłaśnięcia wywróżyć sobie, czy się ma wzajemność w miłości’); K. LEMBACH. *Die Pflanzen bei Theokrit*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag 1970 s. 163 (‘Fernlieb’); H.G. LIDDELL, R. SCOTT.

podstawie której wnioskowano o odwzajemnieniu miłości? Liść (lub płatek) tejże rośliny kładziono na dłoni i uderzano drugą, by na podstawie odgłosu lub odcisku pozostawionego na dłoni wywróżyć sobie, czy można liczyć na wzajemność ukochanej osoby. Stąd miała wziąć się nazwa rośliny τηλέφιλον (dosł. ‘miłość na odległość; miłość z daleka’, ang. *far-love, love-in-absence*, ros. *дальная любовь*, wł. *amato lontano*).

Tēlephilon (gr. τηλέφιλον) jako roślina wróżebna pojawia się w jednej z *Idylli* (III 29) Teokryta z Syrakuz, greckiego poety działającego w pierwszej połowie III wieku przed Chr. Bohaterem tejże sielanki, utrzymanej w konwencji dowcipnego paraklausithyronu, jest koźlarz bez pamięci zakochany w obojętnej na jego liczne dowody miłości Amaryllidzie. Przez nieczułość dziewczyny zdesperowany pasterz myśli o samobójstwie, a jego zły stan psychiczny pogłębia dodatkowo fakt, iż otrzymał on w przeszłości niepomysłną wróżbę, przepowiadającą mu nieodwzajemnioną, nieszczęśliwą miłość (*Id.* III 28-30):

Ἐγνων πρῶν, ὄκα μοι, μεμναμένωι εἰ φιλέεις με,
οὐδὲ τὸ τηλέφιλον ποτεμάξατο τὸ πλατάγημα,
ἀλλ’ αὐτῶς ἀπαλῶι ποτὶ πάχει ἐξεμαράνθη⁴.

Gdym, – rozmyślając, czy kochasz mnie lub nie kochasz, – na rękę
Położył liść i uderzył, silnego nie dał on dźwięku,
Lecz głucho klasnął i zwiędniał [...]⁵.

W przekładzie Artura Sandauera fragment ten brzmi następująco⁶:

A Greek-English Lexicon. Oxford: Clarendon Press 1996⁹ s. 1787 (‘*love-in-absence*, the leaf of some plant used as a charm of lovers to try whether their love was returned; the leaf was laid on the hand or arm and struck smartly, and its adhesion (or a loud crack, or a red colour, acc. to Sch.) was a favourable omen’); O. JUREWICZ. *Słownik grecko-polski*. T. II. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2001 s. 396 (‘„miłość z daleka”, *jakaś roślina (jej liść kładziono na dłoni, uderzano weń drugą, by z klaśnięcia wywróżyć sobie o wzajemności uczuć miłosnych)*’); F. MONTANARI. *Vocabolario della lingua greca*. Milano: Loescher Editore 2003 s. 1999 (‘**telefilo**, cioè *amato lontano, foglia o petalo (forse di papavero) usata dagli innamorati per sapere se la persona amata sarebbe ritornata*’); C.A. ALLESCH. *Ein Ständchen für Amaryllis – Untersuchungen zu Theokrits Komos (Idyll 3)*. Wien: Universität Wien 2013 s. 62 (‘Fernliebchen’).

⁴ THEOCRITUS. *A Selection. Idylls 1, 3, 4, 6, 7, 10, 11 and 13*. Edited by R. Hunter. Cambridge: Cambridge University Press 1999 s. 40. Nieco odmienny tekst zawiera wcześniejsza dwujęzyczna edycja włoska, zob. Teocrito. *Idilli e epigrammi*. Introduzione, traduzione e note di B.M. Palumbo Stracca. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli 1995 s. 102.

⁵ *Utwory Teokryta (Idylle i epigramaty)*. Przetłumaczył, wstępem i przypisami objaśnił K. Kaszewski. Warszawa: P. Laskauer i W. Babicki 1901 s. 43-44.

⁶ TEOKRYT. *Sielanki*. Przełożył i opracował A. Sandauer. Warszawa: PIW 1973 s. 39.

Poznałem, żem ci wstrętny, od kiedy lubystek
Do ramienia, by wróżyć, przytknąłem, a listek
Nie przylgnął, ale skurczył i zwinął się wszystek.

Z Teokrytowego passusu wydaje się wyłaniać dość precyzyjny opis techniczny wróżby miłosnej, wykorzystującej roślinę o nazwie τηλέφιλον. Osoba zakochana, pragnąca poznać prawdziwe uczucia obiektu swoich westchnień, umieszczała na dłoni liść (ewentualnie płatek) tajemniczego *tēlephilonu* i uderzała nią w ramię drugiej ręki. Jeśli liść (lub płatek) rośliny nie przylgnął do ramienia (v. 29: ποτεμάξατο) i nie wydał odgłosu plaśnięcia, powstającego przy uderzeniu o płaską powierzchnię (v. 29: τὸ πλατάγημα), a na dodatek się zmarszczył (v. 30: ἐξεμαράνθη), wróżbę miłosną uznawano za niepomyślną.

W relacji hellenistycznego poety kluczowe miejsce zajmuje słowo πλατάγημα ‘kłasnięcie, łoskot, trzask’ (*nomen resultativum* od czas. πλαταγέω ‘kłasnąć w ręce; bić, uderzać z łoskotem’), które z uwagi na niejasną funkcję morfo-syntaktyczną, nastrocza nieco problemów natury interpretacyjnej (accusativus czy nominativus?)⁷. Mimo tej trudności jedno jest pewne, że odgłos, jaki wydaje liść (lub płatek), najpewniej uderzony dłonią o ramię, stanowi ważny element miłosnej wróżby. Z wyrazem πλατάγημα i to w połączeniu z tajemniczą rośliną wróżebną τηλέφιλον, poza sielanką Teokryta, spotykamy się jeszcze w epigramacie (AP V 296) Agatiasza Scholastyka z Myriny, bizantyńskiego poety żyjącego w połowie VI wieku. Tekst sześciowerszowego utworu, tematycznie i stylistycznie nawiązującego do 3 idylli Teokryta, brzmi następująco⁸:

Ἐξότε τηλεφίλου πλαταγήματος ἠχέτα βόμβος
γαστέρα μαντῶου μάξατο κισσουβίου,
ἔγνω ὡς φιλέεις με· τὸ δ’ ἀτρεκές αὐτίκα πείσεις
εὐνῆς ἡμετέρης πάννουχος ἀπτομένη.
τοῦτό σε γὰρ δείξει παναληθέα· τοὺς δὲ μεθυστὰς
καλλείψω λατάγων πλήγμασι τερπομένους.

Od kiedy dźwięczny odgłos telefila czaru
zgodnie przylgnął do brzuszka wieszczego pucharu,
poznałem, że mnie kochasz. Pewność dać mi możesz
dzieląc ze mną namiętnie przez noc całą łożo.

⁷ Por. A.S.F. Gow. *Theocritus*. Vol. II: *Commentary, appendix, indexes, and plates*. Cambridge: Cambridge University Press 1952² s. 70-71.

⁸ *Anthologie grecque. Première partie: Anthologie Palatine*. T. II. Ed. P. Waltz. Paris: Société Éditions «Les Belles Lettres» 1960 s. 130. Identyfikacyjny tekst mają inne cenione wydania, np. *The Greek Anthology*. Ed. W.R. Paton. T. I. London: William Heinemann–Cambridge (Mass.): Harvard University Press 1960 s. 286.

To pokaże, żeś szczerą. Pijaków zostawię
lejących krople wina w uciesznej zabawie.
(tłum. Krzysztof Tomasz Witczak)

Warto odnotować, że A. Sandauer wprowadza do swojego przekładu polski termin dialektalny *lubystek* oznaczający ‘lubczyk ogrodowy’, *Levisticum officinale* W.D.J. Koch (= *Ligusticum levisticum* L.)⁹ nie tylko dla uzyskania odpowiedniego rymu (*lubystek* – *listek* – *wszystek*), ale także dla podkreślenia faktu, że w polskich wierzeniach ludowych lubczyk a. lubystek był rośliną zapewniającą powodzenie w miłości. Tłumacz nie podaje identyfikacji greckiej nazwy roślinnej *τηλέφιλον*, ale wprowadza jego polski odpowiednik. Poniżej spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, o jakiej roślinie mówili Teokryt z Syrakuz oraz Agatiasz Scholastyk z Myriny.

Tajemniczą roślinę *τηλέφιλον* odnotował również znakomity leksykograf Hesychios z Aleksandrii, który pod koniec V wieku po Chr. stworzył obszerny glosariusz wyrazów rzadkich lub dialektalnych. Nazwa *τηλέφιλον* pojawia się dwukrotnie, raz jako lemat, a raz jako glosa:

τηλέφιλον · φυτόν τι. τινὲς δὲ ἀείζωων ἄγριον (*‘tēléphilon* – jakaś roślina. Niektórzy [nazywają ją] *aeízōon ágrion*) (HAL τ-24)¹⁰;

στησίφυλλον · *τηλέφιλον* τὸ φυτόν (*‘Stēsiphyllon* – to roślina zwana *tēléphilon*) (HAL σ-1837)¹¹.

Fitonim *τηλέφιλον* został także utrwalony w kretańskiej nazwie wodnej *Τηλεφίλας*¹², wymienionej w traktacie zawartym między mieszkańcami Gortyny i Hierapytny a obywatelami Priansos pod koniec III wieku przed Chr.¹³.

⁹ E. MAJEWSKI. *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwierząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej*. T. I. Warszawa: Księgarnia Teodora Paprockiego i S-ki 1889 s. 200.

¹⁰ *Hesychii Alexandrini Lexicon*. T. IV. Ed. P.A. Hansen, I.C. Cunningham. Berlin–New York: Walter de Gruyter 2009 s. 43. Zob. też *Hesychii Alexandrini Lexicon*. Post I. Albertum recensuit M. Schmidt. T. IV, pars 1. Ienae: sumptibus Frederici Maukii 1862 s. 152.

¹¹ *Hesychii Alexandrini Lexicon*. T. III. Ed. P.A. Hansen. Berlin–New York: Walter de Gruyter 2005 s. 348; M. SCHMIDT. *Hesychii* s. 79.

¹² R.A. BROWN. *Evidence for Pre-Greek Speech on Crete from Greek Alphabetic Sources*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert 1985 s. 170. Nazwy florystyczne poświadczone w hydronimii wyspy Krety omawia E. KACZYŃSKA. *Nazwy florystyczne w nowożytniej hydronimii kretańskiej*. „Onomastica” 59:2015 s. 287-306.

¹³ *Inscriptiones Creticae opera et consilio F. Halbherr collectae*. Ed. M. Guarducci. T. IV. Romae: La Libreria dello Stato 1950 s. 238 (inskr. nr 174, w. 26: *καὶ ποταμὸν τὸν Τηλεφίλα[v]*); A. CHANIOTIS. *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1996 s. 154 (przyp. 972), 246. Identyfikacja rzeki Telefilas z konkretnym ciekim wodnym jest trudna do przeprowadzenia z uwagi na niekompletność opisu granic. Prawdopodobnie chodzi tu o jeden z licznych dopływów dzisiejszej rzeki Anapodhárís, zob. H. VAN EFFENTERRE,

Z powyższych atestacji poetyckich, leksykalnych i epigraficznych nie wynika jasno, jakiej rośliny używano do wróżby miłosnej. Nic zatem dziwnego, że słowniki języka greckiego nie precyzują znaczenia fitonimu τηλέφιλον, pozostawiając sprawę identyfikacji całkowicie otwartą¹⁴. Teokrytowa atestacja wskazuje niedwuznacznie na dorycki charakter fitonimu, co niezależnie potwierdza kreteńska (czysto dorycka) dokumentacja epigraficzna. Pozostałe zachowane poświadczenia nazwy τηλέφιλον mają zdecydowanie sekundarny charakter. Agatiasz Scholastyk nawiązuje w jawny sposób do 3. bukoliki Teokryta. Wydaje się także, że glosa, zarejestrowana przez Hesychiosa (HAL τ-24), pojawiła się jako objaśnienie do tekstu hellenistycznego poety z Syrakuz.

Poniżej postaramy się udzielić odpowiedzi na pytanie, jaka roślina, rosnąca w strefie śródziemnomorskiej, mogła nosić nazwę „miłości na odległość” (stgr. τηλέφιλον).

2. ROŚLINA ZWANA τηλέφιον

W opracowaniach słownikowych języka greckiego, które wyróżniają się na tle innych bogactwem haseł, znajdujemy jednostkę leksykalną τηλέφιον, brzmiącą podobnie do diskutowanego wyżej wyrazu τηλέφιλον¹⁵. Oba apelatwy łączy nie tylko fonetyczna analogia, ale też semantyka odnosząca się do świata roślin. Najbardziej cenione słowniki podają zazwyczaj znaczenie ogólne fitonimu τηλέφιον (‘jakaś roślina’¹⁶), względnie semantykę precyzyjniejszą, choć daleką od pewności (‘*Andrachne telephioïdes* L.’¹⁷).

M. VAN EFFENTERRE. *La terminologie des bornages frontaliers*. W: *Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums*. T. IV(1990). Red. E. Olshausen, H. Sonnabend. Amsterdam: Rodopi 1994 s. 124-125.

¹⁴ Jedynie F. Montanari (*Vocabolario* s. 1999) ostrożnie sugeruje, że rozpatrywany fitonim może („forse”) oznaczać ‘mak, *Papaver*’ (zob. wyżej, przyp. 3). Taka niezobowiązująca (opatrzone znakiem zapytania) supozycja pojawiła się wcześniej we włoskiej edycji Teokryta, zob. B.M. Palumbo Stracca (ed.), *TEOCRITO, Idilli* s. 102 przyp. 6 („forse il papavero?”). Sugestia zapewne wiąże się z faktem, że K. Lembach (*Die Pflanzen* s. 163) dyskutuje niezidentyfikowany fitonim τηλέφιλον pod hasłem μάκων ‘mak’.

¹⁵ Wiele wokabularzy nie uwzględnia tego relatywnie rzadkiego apelatywu, np. J.M. PABÓN SUÁREZ DE URBINA. *Diccionario manual griego-español*. Barcelona 1970 s. 583 (vacat); И.Х. ДВОРЕЦКИЙ. *Древнегреческо-русский*. T. II s. 1624 (vacat); F. SCHENKL, F. BRUNETTI. *Dizionario greco-italiano, italiano-greco*. Genova 1991 s. 870 (vacat); O. JUREWICZ. *Słownik*. T. II s. 396 (vacat).

¹⁶ F. MONTANARI. *Vocabolario* s. 1999 (‘**telefio**, pianta’).

¹⁷ *Słownik*. Red. Z. Abramowiczówna. T. IV s. 438; H.G. LIDDELL, R. SCOTT. *A Greek-English* s. 1787. Znaczenie ‘*Andrachne telephioïdes* L.’ zakłada także A. CARNOY. *Dictionnaire étymologique* s. 1787.

W swoim słowniku rzymskich nazw botanicznych Jacques André przyjmuje dwie możliwe identyfikacje nazwy *tēlephion*, mianowicie: (1) ‘*An-drachne telephioïdes* L.’ – roślina zielna należąca do rodziny liściokwiatowatych (*Phyllanthaceae*); (2) ‘jakiś gatunek rozchodnika’, najprawdopodobniej ‘rozchodnik biały, *Sedum album* L.’ lub ‘rozchodnik gwiazdowy, *Sedum stellatum* L.’¹⁸.

Roślina zwana τηλέφιον pojawia się w dziele greckiego lekarza i botanika Pedaniosa Dioskuridesa (ok. 40-ok. 90), zatytułowanym *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* (łac. *De materia medica*), jako (1) nazwa podstawowa jakiejś rośliny leczniczej, mającej dodatkowo trzy alternatywne określenia (II 186), i ponownie jako (2) nazwa synonimiczna rośliny, noszącej greckie miano ἀείζωον (IV 90). Dioskurides w opisie botanicznym obu gatunków zwraca uwagę na ich podobieństwo (głównie pod względem liści) do rośliny o nazwie ἀνδράχνη, zgodnie identyfikowanej z portulaką pospolitą, zw. też portulaką warzywną (*Portulaca oleracea* L.)¹⁹.

Przytoczmy zatem *in extenso* pierwsze świadectwo greckiego farmakologa²⁰:

Diosc. II 186: τηλεφώνιον (recte: τηλέφιον²¹), οἱ δὲ ἀείζωον ἄγριον, οἱ δὲ ἀνδράχνην ἀγρίαν, οἱ δὲ βρύον. τοῦτο καὶ τοῖς φύλλοις καὶ τῷ καυλῷ ἔοικεν

mologique des noms grecs des plantes. Louvain: Publications Universitaires, Institute Orientaliste 1959 s. 259.

¹⁸ J. ANDRÉ. *Notes de lexicographie botanique grecque*. Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion 1958 s. 58; TENZE. *Les noms de plantes dans la Rome antique*. Paris: Société d'Édition «Les Belles Lettres» 1985 s. 256. Autor przywołuje dla pierwszego znaczenia dzieło Pliniusza Starszego (PLIN. *Nat.* XXVII 137) i łacińską wersję pracy Dioskuridesa (DIOSC. Lat. II 171 = DIOSC. II 186), dla drugiego zaś świadectwa Pseudo-Apulejusza i Dioskuridesa, oba w wersji łacińskiej (PS.-APUL. 124, 32 interp.; DIOSC. Lat. IV 89 = Diosc. IV 90). Zob. także M. MOISAN. *Lexique du vocabulaire botanique d'Hippocrate*. Québec: Université Laval 1990 s. 76-77.

¹⁹ Zob. *Diccionario griego-español*. Red. F.R. Adrados. T. II. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1989 s. 281.

²⁰ *Pedanii Dioscuridis Anazarbei De materia medica libri quinque*. Ed. M. Wellman. T. I. Berlini: Weidmann 1958 s. 254-255; Διοσκοουρίδου περὶ ὕλης ἰατρικῆς. Πλμ. E. Χωραφάς [E. Chorafas]. T. II. Αθήνα: Εκδόσεις Λ. Γεωργιάδης 2002 s. 188.

²¹ Trzeba koniecznie odnotować, że lemat τηλεφώνιον, stanowiący koniekturę wykoncypaną przez Maxa Wellmana, nie ma żadnego uzasadnienia w tradycji rękopiśmiennej, gdyż kodeks P (*Parisinus graecus* 2179 z IX w.) ma odmienną lekcję τηλεφόνιον (dosłownie ‘[roślina] zabijająca z daleka’), podczas gdy pozostałe kodeksy dzieła *De materia medica* zawierają lekcję τηλέφιον (τηλέφειον Oribasius). Także w uzupełnieniu Ps.-Dioskuridesa M. Wellmann (*Pedanii Dioscuridis*. T. I s. 255), jasno deklaruje własną interwencję edytorską: „τηλεφώνιον scripsi”. Efstratios Chorafas, nowogrecki wydawca II tomu dzieła Dioskuridesa, traktuje koniekturę Wellmana jako synonim leksemu τηλεφον [sic!], zob. E. CHORAFAS. *Διοσκοουρίδου* s. 188 przyp. 355. Lekcję τηλέφιον przyjmuje też Sofia Rizopulu, autorka monografii poświęconej kodeksom *De materia*

ἀνδράχνη, μασγάλας ἔχον δύο παρ' ἕκαστον <γόνυ> τῶν φύλλων ἐκφυομένας, ἀφ' ὧν κλωνία ἐξ ἡ ἐπτά, ἀπὸ τῆς ρίζης πλήρη φύλλων παχέων καὶ σαρκωδῶν καὶ γλίσχρων, ἄνθη λευκά. φύεται δὲ ἐν ἀμπελῶσι καὶ τόποις ἐργασίμοις. θεραπεύει δὲ καταπλασσομένα τὰ φύλλα ἐπὶ ὥρας ἐξ λεύκη· δεῖ δὲ μετὰ ταῦτα ὠμῆ λύσει χρῆσθαι. αἶρει δὲ καὶ ἀλφὸν ἐπιχρίομενα σὺν ὄξει ἐν ἡλίῳ· δεῖ μέντοι μετὰ τὸ ἀποξηρανθῆναι αὐτὰ ἀποψᾶν²².

Roślinę *téléphion* jedni nazywają *aeizōion agrion* („dzikim rojnikiem”), inni zaś *andrakhnē agrīā* („dziką portulaką”), kolejni *brýon* („mchem”). Roślina z liści i łodygi podobna jest do portulaki pospolitej. Ma dwie pachwiny tworzące się przy każdym węzle liściowym, z których wyrasta sześć lub siedem gałązek obficie obrosniętych już od korzenia grubymi, mięsistymi i lepkiemi liśćmi. Ma białe kwiaty. Rośnie w winnicach i miejscach uprawnych. Liście tej rośliny, nałożone jako katalplazm na sześć godzin, leczą biały trąd; po tej czynności należy zastosować okłady ze śruty otrzymanej z ziarna jęczmienia. Maść z liści i octu winnego, zaaplikowana przy prażącym słońcu, przeciwdziała liszajowi białemu. Koniecznie trzeba usunąć preparat po wyschnięciu [tłum. własne].

Identyfikacja opisanej przez Dioskuridesa rośliny nie jest pewna²³. Zdaniem większości badaczy, pod greckim terminem *telephion* może kryć się albo roślina z rodziny liściokwiatowatych (*Phyllanthaceae*), nosząca łacińską nazwę systematyczną *Andrachne telephioïdes* L.²⁴, albo roślina z rodziny gruboszowatych (*Crassulaceae*), określona w literaturze przedmiotu jako *Sedum telephium* L., właściwie *Hylotelephium telephium* (L.) H. Ohba. Niestety, w przypadku tej ostatniej identyfikacji mamy do czynienia z rażącem brakiem precyzji w podawaniu naukowej nomenklatury. W grę nie może bowiem wchodzić *Sedum telephium* L., którego polska nazwa brzmi ‘rozchodnik a. rozchodnikowiec karpacki’²⁵, ponieważ kwiaty tej rośliny nie mają białej barwy, lecz intensywnie ciemnoróżową. Zapewne chodzi tu o podgatunek rozchodnika, charakteryzujący się bladożółtymi, a niekiedy białymi lub jasnoróżowymi drobnymi kwiatkami, który nosi – według najnowszych

medica Dioskuridesa, zob. Σ. ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ. Ριζοτόμος. Μελέτη για την περιπλάνηση της ύλης του Διοσκοριδῆ σε χειρόγραφα, κώδικες, βιβλία και βοτανολόγια. Αθήνα: Διάυλος 2008 s. 153. Dodatkowym argumentem przemawiającym na korzyść formy τηλέφιον jest poświadczona przez Pliniusza Starszego postać *telephion* (XXVII 137, 1).

²² W *Historii naturalnej* Pliniusza Starszego znajdujemy fragment w dużym stopniu zbieżny z Dioskuridesowym passusem (*Nat. hist.* XXVII 137): *Telephion porcilacae similis est et caule et foliis. Rami a radice septeni octonique fruticant foliis crassis, carnosis. Nascitur in cultis et maxime inter vites. Inlinitur lentigini et, cum inaruit, deteritur. Inlinitur et vitiligini ternis fere mensibus senis horis noctis aut diei et ut postea farina hordeacia inlinatur. Medetur et vulneribus et fistulis.*

²³ Zob. J. FORTES FORTES. *Los fitónimos griegos (Estudios de lingüística y paleobotánica)*. Tesis doctoral. T. I. Barcelona: Universidad de Barcelona 1980 s. 606 („Planta mal determinada”).

²⁴ *Diccionario griego-español*. Red. F.R. Adrados. T. II s. 281 (s.v. ἀνδράχνη).

²⁵ Do pewnego czasu rozchodnikowiec karpacki był uważany przez polskich botaników za endemit rosnący wyłącznie w Karpatach.

ujęć taksonomicznych – łacińską nazwę *Hylotelephium telephium* (L.) H. Ohba subsp. *maximum* (= *Sedum telephium* subsp. *maximum* (L.) Krock.), dawniej *Sedum maximum* (L.) Suter, czyli ‘rozchodnikowiec wielki’.

Dioskuridesowe *teléphilon* najczęściej jest kojarzone z *Andrachne telephioïdes* L., niską, płożącą rośliną o małych, owalnych grubych listkach i drobnych białych kwiatach z zielonymi plamami na płatkach. Rośnie w basenie Morza Śródziemnego, w północnej Afryce i w południowo-zachodniej części Azji.

Przedstawiona przez Sofię Rizopulu identyfikacja τηλέφιον z ośmiąłem mniejszym (‘*Cerinthē minor* L.’), względnie z ośmiąłem większym (*Cerinthē maior* L.)²⁶, budzi wiele zastrzeżeń. Liście obu gatunków ośmiąłu, należącego do rodziny ogórecznikowatych (*Boraginaceae*), w niczym nie przypominają „grubych, mięsistych liści”, o których mowa w opisie Dioskuridesa, są bowiem cienkie i delikatne. Poza tym wspomniane ośmiąły mają kwiaty cytrynowożółte, u podstawy zabarwione fioletowo, a nie białe.

Osamotniony jest głos Efora z Chorafasa, według którego Dioskuridesowy fitonim określa jakiś gatunek portulaki („είδος ἀντράκλας”), należącej do rodziny gruboszowatych (*Crassulaceae*)²⁷. Fakt, że przedstawiciele tej rodziny porastają tereny ubogie w wodę, piaszczyste i skaliste (zgodnie z opisem Dioskuridesa τηλέφιον rośnie wśród winorośli i na polach uprawnych), całkowicie wyklucza taką identyfikację.

Fitonim *teléphilon* stanowi również alternatywną nazwę rośliny leczniczej, określonej przez Dioskuridesa z Anazarbos jako τρίτον είδος αείζωφου („trzeci rodzaj rośliny o nazwie αείζωφου”):

Diosc. IV 90: δοκεῖ δὲ τρίτον εἶναι εἶδος αείζωφου, ὃ ἔνιοι ἀνδράχνην ἀγρίαν, οἱ δὲ τηλέφιον ἐκάλεσαν, Ῥωμαῖοι δὲ ἰλλεκέβραν. ἔχει δὲ αὕτη πλατύτερα τὰ φυλλάρια πρὸς τὰ τῆς ἀνδράχνης καὶ δασέα. φύεται ἐν πέτραις. δύναμιν δὲ ἔχει θερμαντικὴν, δρμητιαν, ἐλκωτικὴν, χοιράδων διαφορετικὴν σὺν ὄξυγγίφῳ καταπλασθέν²⁸.

Wydaje się, że [oprócz *aeízōion mégā*²⁹ i *aeízōion mikrón*³⁰] istnieje też trzeci rodzaj *aeízōion*, który jedni nazwali *andrákhnē agríā* („dziką portulaką”), inni zaś

²⁶ Σ. ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ. *Πιζοτόμος* s. 153.

²⁷ E. CHORAFAS. *Διοσκοριδίου* s. 188 przyp. 355. Być może taką identyfikację dopuszcza też S. Rizopulu, która, choć zestawia τηλέφιον z dwoma gatunkami ośmiąłu (*Cerinthē minor* lub *C. maior*), z niewiadomych powodów przytacza obok nowogreckiej nazwy κήθινθος [zam. κήρινθος] ‘ośmiął’ fitonimy ἀγρία γλιστρίδα oraz αντράκλα, określające odpowiednio portulakę dziką i uprawianą.

²⁸ *Pedanii Dioscuridis*. Red. M. Wellman. T. II s. 249-250.

²⁹ Roślina z rodziny gruboszowatych (*Crassulaceae*), identyfikowana z eonium drzewiastym, *Aeonium arboreum* Webb & Berthel (= *Sempervivum arboreum* L.).

³⁰ Bylina z rodziny gruboszowatych, identyfikowana z rojnikiem murowym, *Sempervivum tectorum* L. (por. PLIN. XXV 161).

tēlēphion, Rzymianie z kolei *illecebra*. Roślina ta w porównaniu z portulaką pospolitą ma listki szersze i omszone. Rośnie na skałach. Ma ona działanie rozgrzewające, ostre i podrażniające, zastosowana ze świńskim tłuszczem w formie katalizmu łagodzi obrzęki skrofuliczne [tłum. własne].

Roślina zielna, opisana przez Dioskuridesa, znana była w starożytnej Grecji pod dwiema obocznymi nazwami: ἀνδράχνη ἀγρία oraz τηλέφιον. Antyczny botanik podaje też łacińską nazwę omawianej rośliny: *illecebra* ‘gatunek rozchodnika’. Nowożytni badacze zgodnie identyfikują „trzeci rodzaj *aeízōion*” z jakimś gatunkiem rozchodnika (*Sedum* L.) z rodziny gruboszowatych (*Crassulaceae*). Najczęściej rozważane są dwa gatunki: ‘rozchodnik biały, *Sedum album* L.’ lub ‘rozchodnik gwiazdowy, *Sedum stellatum* L.’.

Z przedstawionych powyżej świadectw Dioskuridesa Pedaniosa jasno wynika, że w antycznej botanice nazwa τηλέφιον odnosiła się do dwóch różnych rodzajów roślin, rosnących w różnych środowiskach i mających różne właściwości lecznicze i zastosowanie, które łączy jednak fakt, że mają grube, mięsiste liście jak u portulaki pospolitej.

Nazwę roślinną τηλέφιον dwukrotnie przywołuje nieznany autor uzupełniający dzieło Dioskuridesa *De materia medica* o liczne synonimy greckie i niegreckie. W jednym, zbieżnym przypadku Pseudo-Dioskurides przywołał następujący zestaw synonimów (Diosc. II 186 Add.):

Τηλέφιον · οἱ δὲ τηλεφώνιον³¹, οἱ δὲ ἀείζων ἄγριον, οἱ δὲ καὶ ταύτην ἀνδράχνην ἀγρίαν καλοῦσιν, Ῥωμαῖοι ἠλεκέβραμ, Αἰγύπτιοι ἀνόθ, Ἄφροι ἀτιρτοπούρις.

Tēlēphion, jedni [tj. Grecy] nazywają tę [roślinę] *tēlēphōnion*, inni *aeízōn agrion* („rojnikiem dzikim”), kolejni zaś *andrāchnē agrīā* („portulaką dziką”), Rzymianie [zwią ją] *ēlecebra* (= łac. *illecebra*), Egipcjanie *anóth*, Afrykańczycy *atirtoppouris*.

Pseudo-Dioskurides, omawiając nazwy „portulaki dzikiej” (II 124 Add.), przywołał formę τηλέφιον w grupie greckich synonimów:

ἀνδράχνη ἀγρία · οἱ δὲ ἀείζων ἄγριον, οἱ δὲ τηλέφιον, Ῥωμαῖοι ἐλέκεβραμ, οἱ δὲ πορτούλακαμ, Ἄφροι μοιμοίμ, Δάκοι λάξ, Αἰγύπτιοι μοχμουτίμ. ἔχει δὲ αὕτη πλατύτερα <τὰ> φυλλάρια πρὸς τὰ τῆς ἀνδράχνης καὶ δάσσα. φύεται ἐν πετρῶδεσι τόποις. δύναμιν δὲ ἔχει θερμαντικὴν, δριμεῖαν, ἐλκοτικὴν χοιράδων διαφορετικὴν σὺν ὀξύγγιφ καταπλαττομένη³².

³¹ *Pedanii Dioscuridis*. Ed. M. Wellman. T. II s. 255. Należy zaznaczyć, że również w tym przypadku forma τηλεφώνιον polega na domyśle i interwencji edytora. Archetyp R, stanowiący wspólne źródło dwóch kodeksów konstantynopolitańskiego (*Constantinoplitanus* z VI wieku, zw. obecnie *Vindobonensis med. gr.* 1) i neapolitańskiego (*Neapolitanus* z VII wieku, zw. obecnie *Vindobonensis suppl. gr.* 28), zawiera lekcję ὠτηλέφιον.

³² *Pedanii Dioscuridis*. Ed. M. Wellman. T. I s. 196-197.

Andráchnē agríā („portulaka dzika”), jedni nazywają ją *aet̄zōn agrion*, inni *tēléphion*, Rzymianie *elēcebra*, inni *portūlaca*, Afrykańczycy *moimmoīm*, Dakowie *lax*, Egipcjanie *mochmoutīm*. Roślina ma listki szersze w porównaniu z portulaką i omszone. Rośnie w miejscach skalistych. Ma działanie rozgrzewające, ostre, podrażniające, nałożona jako kataplazm wraz ze świńskim tłuszczem eliminuje skrofuły [tłum. własne].

Nieznanym łacińskim botanikiem, zwany potocznie Pseudo-Apulejuszem, przytoczył podobny zestaw nazw roślinnych odnoszących się do portulaki pospolitej (104, HS. 187): *A Graecis dicitur †cappara, alii andrachne, profetae ema Areos, Daci lax, Itali portulaca, alii porcastrum, alii amarantos*. Niestety, na jego liście nie ma greckiego fitonimu *telephilon*.

Bizantyński kodeks powstały w pierwszej połowie XV w. (*Parisinus Graecus* 2419) daje trzy następujące korespondencje³³:

7.9. ἀείζωον ἄγρ<ιον> – ἡ ἀνδράχνη(η).

7.28. ἀνδράχνη<η> ἄγρί<α> – τὸ τηλέφιον.

16.19. ἰεκρέβα – ἡ ἀνδράχνη ἄγρια.

Nie ma cienia wątpliwości, że te trzy bizantyńskie korespondencje bazują na opinii samego Dioskuridesa (Diosc. II 186, IV 90), choć mogą odwoływać się też do zestawień Pseudo-Dioskuridesa (Diosc. II 124 Add., II 186 Add.), który nie tylko powtórzył podobny zestaw helleńskich fitonimów, lecz dodał nadto kilka odmiennych nomenklatur (greckich i niegreckich).

Sumując rozważania dotyczące identyfikacji rośliny o nazwie τηλέφιον, możemy uznać, że pod tą nazwą kryje się albo roślina *Andrachne telephioïdes* L. z rodziny liściokwiatowatych (*Phyllanthaceae*), albo jakiś gatunek rozchodnika (*Sedum* L.), zwłaszcza rozchodnik biały (*Sedum album* L.) lub rozchodnik gwiazdowy (*Sedum stellatum* L.).

3. CZY NAZWY τηλέφιλον ORAZ τηλέφιον OKREŚLAJĄ TĘ SAMĄ ROŚLINĘ?

Zebrane w poprzednich paragrafach fakty językowe, odnoszące się do rozpatrywanych w tej pracy fitonimów (τηλέφιλον, τηλέφιον), pozwalają przytoczyć cały zestaw zgodności, wskazujących na ich tożsamość. Zbieżności te można wyszczególnić w następujących punktach:

³³ A. DELATTE. *Le lexique de botanique du Parisinus Graecus 2419*. W: *Serta Leodiensia ad celebrandam patriae libertatem iam centesimum annum recuperatam composuerunt philologi Leodienses. Mélanges de philologie classique publiés a l'occasion du centenaire de l'indépendance de la Belgique*. Liège-Paris: Imp. H. Vaillant-Carmanne, S.A., Édouard Champion 1930 s. 65, 74.

3.1. Glosa Hesychiosa τηλέφιλον · φυτόν τι. τινὲς δὲ ἀείζωον ἄγριον (‘jakaś roślina; niektórzy [nazywają ją] *aeízōon ágrion*’) przywołuje parę greckich fitonimów o zbieżnej semantyce (τηλέφιλον = ἀείζωον ἄγριον).

3.2. Podobne zestawienie τηλέφιον = εἶδος ἀειζώου (= ἀνδράχνη ἄγρια) poświadcza Pedanios Dioskurides (IV 90): δοκεῖ δὲ τρίτον εἶναι εἶδος ἀειζώου, ὃ ἔνιοι ἀνδράχνην ἄγριαν, οἱ δὲ τηλέφιον ἐκάλεσαν.

3.3. Ps.-Dioskurides (II 124 Add.) powiela trojaki zestaw: ἀνδράχνη ἄγρια · οἱ δὲ ἀείζωον ἄγριον, οἱ δὲ τηλέφιον.

3.4. Analogiczną grupę synonimicznych nazw τηλέφιον = ἀείζωον ἄγριον (= ἀνδράχνη ἄγρια = τηλεφώνιον) przywołuje także Pseudo-Dioskurides (Diosc. II 186 Add.): Τηλέφιον · οἱ δὲ τηλεφώνιον, οἱ δὲ ἀείζων ἄγριον, οἱ δὲ καὶ ταύτην ἀνδράχνην ἄγριαν καλοῦσιν.

3.5. Bizantyński kodeks z XV wieku (*cod. Parisinus Gr. 2419*) przytacza dwie pary: 7.9. ἀείζωον ἄγρ<ιον> – ἡ ἀνδράχ(η) oraz 7.28. ἀνδράχ<η> ἄγρί<α> – τὸ τηλέφιον.

Zgodność glosy Hesychiosa z pozostałymi źródłami botanicznymi i leksykalnymi dokumentuje w sposób bezsporny semantyczną identyczność dwóch fitonimów τηλέφιλον oraz τηλέφιον. Roślinie tej przypisywano też inne alternatywne nazwy: ἀείζων ἄγριον (Hesychios, Ps.-Dioskurides) oraz ἀνδράχνη ἄγρια (Dioskurides, Ps.-Dioskurides, *cod. Parisinus gr. 2419*).

4. HIPOTEZA BADAWCZA: DYSYMILACJA PROGRESYWNA

Zestawienia dokonane poprzednio pokazały ponad wszelką wątpliwość, że nazwa roślinna τηλέφιον była wariantem doryckiego fitonimu τηλέφιλον („miłość z daleka”). Nie ulega wątpliwości, że pierwsza z nich musi być uznana za sekundarną, czyli innowacyjną, druga motywowana semantycznie za pierwotną, czyli archaiczną. Pierwsza forma (przekształcona) nie posiada dobrej motywacji etymologicznej, druga (oryginalna) jest przejrzysta słowotwórczo i semantycznie.

Jaki proces wywołał przemianę gr. dor. τηλέφιλον w postać τηλέφιον?

Wydaje się, że najłatwiej założyć wystąpienie dysymilacji progresywnej ($\lambda\text{-}\lambda > \lambda\text{-zero}$) w wyrazie τηλέφιλον, zawierającym dwie takie same spółgłoski płynne. Istotnie, taki proces dysymilacji zachodzi zarówno w języku greckim, jak i w innych językach starożytnych i nowożytnych. Zbieg dwóch jednobrzmiących fonemów płynnych wywoływał odpodobnienie, którego

efektem była wymiana spółgłoski płynnej lub jej zanik³⁴. Gramatyki języka greckiego przytaczają liczne przykłady dokumentujące tego rodzaju zjawisko, np.

4.1. dysymilacja regresywna $\lambda-\lambda > \rho-\lambda$: *ἀλαλέος > ἀργαλέος adi. ‘ciężki, mozolny, bolesny’;

4.2. dysymilacja regresywna $\lambda-\lambda > \emptyset-\lambda$: *ἔκ-πλαγλος > ἔκπαγλος adi. ‘straszny, gwałtowny’; *φλαῦλος > φαῦλος adi. ‘drobny, mały, lichy, nędzny’;

4.3. dysymilacja progresywna $\lambda-\lambda > \lambda-\rho$: γλώσσαργος > γλώσσαργος adi. ‘gadatliwy’; κεφαλαλία > κεφαλαργία f. ‘ból głowy’; *φλαῦλος > φλαῦρος adi. ‘drobny, mały, lichy, nędzny’³⁵.

4.4. dysymilacja progresywna $\lambda-\lambda > \lambda-\emptyset$ (zero): stgr. ὀλόκληρος > ngr. ολάκερος³⁶.

Chociaż ostatnia zmiana pojawia się relatywnie rzadko w języku greckim, to jednak nic nie stoi na przeszkodzie, by formę pospolitą τηλέφιον wyprowadzać z archaicznej postaci τηλέφιλον (proces 4.4).

Nazwa dorycka τηλέφιλον nie uległa dysymilacji i zachowała się w pierwotnej postaci u Greków sycylijskich, mówiących dialektem doryckim (co potwierdza świadectwo Teokryta z Syrakuz z III wieku przed Chr.), a także u doryckich Kreteńczyków (jak sugeruje nazwa wodna Τηλεφίλας, III wiek przed Chr.). Forma zdysymilowana τηλέφιον, chronologicznie późniejsza, została spopularyzowana za sprawą dzieła Dioskuridesa *De materia medica*.

4. KONKLUZJE

Dorobek niniejszych rozważań można oszacować w następujący sposób.

1. Rośliny zwanej τηλέφιλον (dosłownie ‘miłość z daleka’) nie można poprawnie zidentyfikować na bazie zachowanej atestacji źródłowej (Teokryt, Hesychios, Agatiasz).

³⁴ D. GOLDSTEIN. *Dissimilation*. W: *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*. Red. G.K. Giannakis. T. I. Leiden–Boston: Brill 2014 s. 514-515.

³⁵ K. BRUGMANN. *Griechische Grammatik. Lautlehre, Stammbildungs- und Flexionslehre, Syntax*. München: C.H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung 1913⁴ s. 93-94; E. SCHWYZER. *Griechische Grammatik*. T. I. München: C.H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung 1939 s. 258-259; O. JUREWICZ. *Gramatyka historyczna języka greckiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999² s. 91.

³⁶ N.P. ANDRIOTIS [N.Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ]. *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 1990³ s. 244; G. BABINIOTIS [Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ]. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2002² s. 1244; TENŽE. *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2011² s. 971.

2. Nazwy roślinne τηλέφιλον oraz τηλέφιον muszą być wariantami tego samego oryginalnego miana, co uzasadniają m.in. ich greckie synonimy poświadczane w pracach leksykograficznych, zwłaszcza nazwa ἀείζωφον ἄγριον.

3. Forma τηλέφιον rozwinęła się z doryckiej postaci τηλέφιλον wskutek dysymilacji progresywnej (zmiana nieregularna typu λ–λ > λ–∅).

4. Współczesne słowniki języka greckiego niesłusznie wydzielają dwie osobne jednostki leksykalne: τηλέφιλον oraz τηλέφιον. Hasło powinno być jedno, gdyż obie te nazwy reprezentują jedynie dwa zbliżone fonetycznie warianty określające tę samą roślinę.

5. Fitonim grecki τηλέφι(λ)ον odnosi się do jakiejś rośliny podobnej do portulaki pospolitej (*Portulaca oleracea* L.), prawdopodobnie do ‘*Andrachne telephioïdes* L.’ z rodziny liściokwiatowatych (*Phyllanthaceae*). Niewykluczone, że nazwa oznacza jeden z gatunków rozchodnika (*Sedum* L.), np. rozchodnik biały (*Sedum album* L.) lub rozchodnik gwiazdowy (*Sedum stellatum* L.).

BIBLIOGRAFIA

- Słownik grecko-polski. Red. Z. Abramowiczówna. T. IV. Warszawa: PWN 1965.
- Diccionario griego-español. Red. F.R. Adrados. T. II. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1989.
- ALLESCH C.A.: Ein Ständchen für Amaryllis – Untersuchungen zu Theokrits Komos (Idyll 3). Wien: Universität Wien 2013.
- ANDRE J.: Notes de lexicographie botanique grecque. Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion 1958.
- ANDRE J.: Les noms de plantes dans la Rome antique. Paris: Société d’Édition «Les Belles Lettres» 1985.
- ANDRIOTIS N.P. [ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Ν.Π.]: Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 1990³.
- BABINIOTIS G. [ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.]: Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2002².
- BABINIOTIS G. [ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.]: Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2011².
- BROWN R.A.: Evidence for Pre-Greek Speech on Crete from Greek Alphabetic Sources. Amsterdam: Adolf M. Hakkert 1985.
- BRUGMANN K.: Griechische Grammatik. Lautlehre, Stammbildungs- und Flexionslehre, Syntax. München: C.H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung 1913⁴.
- CARNOY A.: Dictionnaire étymologique des noms grecs des plantes. Louvain: Publications Universitaires, Institute Orientaliste 1959.
- CHANOTIS A.: Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1996.

- Διοσκουρίδου περί ὕλης ἰατρικῆς. Tłum. E. Chorafas [E. Χωραφάς]. T. II. Αθήνα: Εκδόσεις Λ. Γεωργιάδης 2002.
- DELATTE A.: Le lexique de botanique du Parisinus Graecus 2419. W: Serta Leodiensia ad celebrandam patriae libertatem iam centesimum annum recuperatam composuerunt philologi Leodienses. Mélanges de philologie classique publiés a l'occasion du centenaire de l'indépendance de la Belgique. Liège–Paris: Imp. H. Vaillant-Carmanne, S.A., Édouard Champion 1930 s. 59-101.
- ДВОРЕЦКИЙ И.Х.: Древнегреческо-русский словарь. Т. I. Москва: Государственное Издательство Иностраных и Национальных Словарей 1958.
- EFFENTERRE VAN H., EFFENTERRE VAN M.: La terminologie des bornages frontaliers. W: Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums. T. IV (1990). Red. E. Olshausen, H. Sonnabend. Amsterdam: Rodopi 1994 s. 111-125.
- FORTES FORTES J.: Los fitónimos griegos (Estudios de lingüística y paleoetnobotánica). Tesis doctoral. T. I-II. Barcelona: Universidad de Barcelona 1980.
- GAWRYŚ W.: Słownik roślin zielnych łacińsko-polski. Kraków: Oficyna Botanica 2008.
- Dioscórides. Plantas y remedios medicinales (De materia medica) libros I-III. Tłum. M. García Valdés. Madrid: Editorial Gredos 1998.
- GOLDSTEIN D.: Dissimilation. W: Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics. Red. G.K. Giannakis. T. I. Leiden–Boston: Brill 2014 s. 514-515.
- GOW A.S.F.: Theocritus. Vol. II: Commentary, appendix, indexes, and plates. Cambridge: Cambridge University Press 1952².
- GUARDUCCI M.: Inscriptiones Creticae opera et consilio F. Halbherr collectae. T. IV. Romae: La Libreria dello Stato 1950.
- Hesychii Alexandrini Lexicon. Ed. P.A. Hansen. T. III. Berlin–New York: Walter de Gruyter 2005.
- Hesychii Alexandrini Lexicon. Ed. P.A. Hansen, I.C. Cunningham. T. IV. Berlin–New York: Walter de Gruyter 2009.
- THEOCRITUS. A Selection. Idylls 1, 3, 4, 6, 7, 10, 11 and 13. Ed. R. Hunter. Cambridge: Cambridge University Press 1999.
- ИЛЬИНСКАЯ Л.С.: Античность. Краткий энциклопедический справочник. Москва: «Лабиринт» 1999.
- JUREWICZ O.: Gramatyka historyczna języka greckiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999².
- JUREWICZ O.: Słownik grecko-polski. T. II. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2001.
- KACZYŃSKA E.: Nazwy florystyczne w nowożytnej hydronimii kreteńskiej. „Onomastica” 59:2015 s. 287-306.
- Utwory Teokryta (Idylle i epigramaty). Tłum. K. Kaszewski. Warszawa: P. Laskauer i W. Babicki 1901.
- Hesychii Alexandrini Lexicon. T. I-II. Ed. K. Latte. Haunia: Ejnar Munksgaard 1953-1966.
- LEMBACH K.: Die Pflanzen bei Theokrit. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag 1970.
- LIDDELL H.G., SCOTT R.: A Greek-English Lexicon. Oxford: Clarendon Press 1996⁹.
- MAJEWSKI E.: Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwierząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej. T. I. Warszawa: Księgarnia Teodora Paprockiego i S-ki 1889.

- MOISAN M.: *Lexique du vocabulaire botanique d’Hippocrate*. Québec: Université Laval 1990.
- MONTANARI F.: *Vocabolario della lingua greca*. Milano: Loescher Editore 2003.
- DIOSCORIDES. *De materia medica*. Tłum. T.A. Osbaldeston. T. I-V. Johannesburg: IBIDIS Press 2000.
- PABÓN SUÁREZ DE URBINA J.M.: *Diccionario manual griego-español*. Barcelona: Biblograf 1970.
- TEOCRITO. *Idilli e epigrammi*. Ed. B.M. Palumbo Stracca. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli 1995.
- The Greek Anthology*. Ed. W.R. Paton. T. I. London: William Heinemann–Cambridge (Mass.): Harvard University Press 1960.
- RIZOPULU S. [ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ Σ.]: Ριζοτόμος. Μελέτη για την περιπλάνηση της ύλης του Διοσκουρίδη σε χειρόγραφα, κώδικες, βιβλία και βοτανολόγια. Αθήνα: Δίαυλος 2008.
- TEOKRYT. *Sielanki*. Tłum. A. Sandauer. Warszawa: PIW 1973.
- SCHENKL F., BRUNETTI F.: *Dizionario greco-italiano, italiano-greco*. Genova: Fratelli Melita Editori 1991.
- SCHWYZER E.: *Griechische Grammatik*. T. I. München: C.H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung 1939.
- Anthologie grecque, première partie: Anthologie Palatine*. Ed. P. Waltz. T. II. Paris: Société Éditions «Les Belles Lettres» 1960.
- PEDANIUS DIOSCORIDIS ANAZARBEI *De materia medica libri quinque*. Ed. M. Wellman. T. I. Berolini: Weidmann 1958.

TĒLEPHILON – TAJEMNICZA ROŚLINA WRÓŻEBNA
POTWIERDZAJĄCA WZAJEMNOŚĆ W MIŁOŚCI

Streszczenie

Fitonim grecki τηλέφιλον (dosłownie ‘miłość z daleka’) pojawia się w antycznej i bizantyńskiej literaturze (Teokryt, Id. 3.28-30; Agatiasz, AP V 296) i leksykografii (Hesychios, HAL τ-24), a także w kretańskiej nazwie wodnej Τηλεφίλας (IC 174.26). Oznacza on jakąś roślinę, za pomocą której greccy kochankowie próbowali wywróżyć sobie, czy ich miłość będzie odwzajemniona. W źródłach antycznych i bizantyńskich (Pedianos Dioskurides, Ps.-Dioskurides; *cod. Parisinus gr.* 2419) owa tajemnicza roślina nosi wariantową nazwę τηλέφιον, jak tego dowodzi grecki synonim ἀειζῶνον ἄγριον, poświadczony w pracach leksykograficznych. Nieregularna zmiana τηλέφιλον > τηλέφιον pojawiła się na skutek dysymilacji progresywnej (typu λ-λ > λ-∅). Źródła antyczne dowodzą, że grecki fitonim τηλέφι(λ)ον oznaczał jakąś roślinę podobną do portulaki pospolitej (*Portulaca oleracea* L.), przypuszczalnie ‘*Andrachne telephioides* L.’. Jako alternatywę można brać rozchodnik biały (*Sedum album* L.) albo rozchodnik gwiazdowy (*Sedum stellatum* L.).

Słowa kluczowe: dysymilacja, język grecki, nazwy roślin.

TĒLEPHILON – A MYSTERIOUS PLANT USED TO CHARM
WHETHER A LOVE IS RECIPROCAL

Summary

The Greek phytonym τηλέφιλον (literally ‘far-love, love-in-absence’) is attested in the Ancient and Medieval Greek literature (Theocritus, *Id.* 3.28–30; Agathias, *AP* V 296) and lexicography (Hesychius, HAL τ-24), as well as in the Cretan river name Τηλεφίλας (*IC* 174. 26). This appellative (of Doric origin) refers to a mysterious plant, used by the Greek lovers to charm whether their love is mutual or not. The same plant is called τηλέφιον in the ancient and medieval sources (Pedanios Dioscorides, Ps.-Dioscorides; *cod. Parisinus Gr.* 2419), as it is confirmed by the Greek synonym αείζων ἄγριον, attested in ancient lexicographic works. Irregular change τηλέφιλον > τηλέφιον appears to be caused by the progressive dissimilation (λ–λ > λ–∅). Ancient sources demonstrate clearly that the Greek phytonym τηλέφι(λ)ον means a plant similar to ‘common purslane, *Portulaca oleracea* L.’, probably ‘*Andrachne telephioides* L.’. Other possible alternatives refer to two Mediterranean plants: ‘white stonecrop, *Sedum album* L.’ or ‘starry stonecrop, *Sedum stellatum* L.’.

Key words: dissimilation, Greek language, phytonymy.